

**“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

LINGUISTIC ANALYSIS OF ONOMASTIC COMPONENTS IN ASSOCIATIVE EDUCATIONAL DICTIONARIES

Tosheva Dilbar Muzaffar qizi

Independent researcher at Karshi State University, PhD

ANNOTATION

This thesis analyzes the linguistic features of onomastic components found in associative educational dictionaries. Within the scope of the research, the role of units related to Onomastic in the associative system is examined, with particular attention to their semantic, cognitive, and linguocultural aspects. The study employs associative analysis, semantic analysis, and statistical methods to investigate the speech-related and cognitive associations of various groups of onomastic units, including anthroponyms, toponyms, and ethnonyms.

KEYWORDS: associative dictionary, onomastic component, onomastics, anthroponym, toponym, ethnonym, linguoculture, cognitive linguistics

ASSOTSIATIV O‘QUV LUG‘ATLARDA ONOMASTIK KOMPONENTLARNING LINGVISTIK TAHLILI

Tosheva Dilbar Muzaffar qizi

Qarshi davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi, PhD

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisdagi assotsiativ o‘quv lug‘atlarda uchraydigan onomastik komponentlarning lingvistik xususiyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot doirasida Onomastikaga oid birliklarning assotsiativ tizimdagi o‘rni, ularning semantik, kognitiv va lingvomadaniy jihatlari yoritildi. Ishda assotsiativ tahlil, semantik tahlil hamda statistik metodlardan foydalanilgan holda onomastik birliklarning turli guruhlari-

**“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

antroponimlar, toponimlar va etnonimlarning nutqiy va tafakkuriy bog‘lanishlari o‘rganildi.

KALIT SO‘ZLAR: assotsiativ lug‘at, onomastik komponent, onomastika, antroponim, toponim, etnonim, lingvomadaniyat, kognitiv tilshunoslik

**ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ОНОМАСТИЧЕСКИХ
КОМПОНЕНТОВ В АССОЦИАТИВНЫХ УЧЕБНЫХ СЛОВАРЯХ
АННОТАЦИЯ**

В данной тезисной работе анализируются лингвистические особенности ономастических компонентов, встречающихся в ассоциативных учебных словарях. В рамках исследования рассматривается роль единиц, относящихся к ономастическим, в ассоциативной системе, а также освещаются их семантические, когнитивные и лингвокультурологические аспекты. В работе на основе применения методов ассоциативного, семантического и статистического анализа исследуются речевые и мыслительные связи различных групп ономастических единиц, включая антропонимы, топонимы и этнонимы.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: ассоциативный словарь, ономастический компонент, ономастика, антропоним, топоним, этноним, лингвокультура, когнитивная лингвистика

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslikda til birliklarini inson tafakkuri bilan uzviy bog‘liqlikda o‘rganish tendensiyasi tobora kuchayib bormoqda. Bu jarayonda assotsiativ yondashuv alohida ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanib, so‘zlarning inson ongida qanday bog‘lanishlar asosida faollashishini aniqlashga xizmat qilmoqda. Assotsiativ o‘quv lug‘atlar aynan shu ehtiyojdan kelib chiqib yaratilgan bo‘lib, ular til birliklari o‘rtasidagi semantik, psixologik va kognitiv aloqalarni tizimli tarzda aks ettiradi. Bunday lug‘atlar

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026

nafaqat leksik ma’nomlarni izohlash, balki til egalarining dunyoqarashi, milliy tafakkuri va madaniy tajribasini ham yoritishda muhim manba hisoblanadi. Ayniqsa, Onomastikaga oid birliklarning assotsiativ tizimdagi o’rni alohida ilmiy qiziqish uyg’otadi. Onomastik birliklar-ya’ni atoqli otlar-tilning o’ziga xos qatlamini tashkil etib, ular orqali jamiyatning tarixiy, madaniy va ijtimoiy tajribasi ifodalanadi. Antroponimlar, toponimlar, etnonimlar kabi onomastik birliklar ko’pincha oddiy leksik birliklarga nisbatan kengroq konnotativ va assotsiativ maydonga ega bo’ladi. Shu sababli ular assotsiativ lug’atlarda nafaqat nominativ, balki kuchli lingvomadaniy va kognitiv yuklamaga ega birliklar sifatida namoyon bo’ladi. Bugungi kunda assotsiativ leksikografiya doirasida olib borilayotgan tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, inson tafakkurida atoqli otlar ko’pincha muayyan obrazlar, stereotiplar va baholovchi munosabatlar bilan chambarchas bog’langan holda shakllanadi. Masalan, ma’lum bir geografik nom yoki mashhur shaxs ismi til egalarining ongida nafaqat denotativ ma’noni, balki turli ijtimoiy, tarixiy va emotsional assotsiatsiyalarni ham yuzaga keltiradi. Bu esa onomastik komponentlarni assotsiativ o’quv lug’atlar tarkibida alohida tahlil qilish zaruratini yuzaga chiqaradi.

Shu bilan birga, til o’rgatish jarayonida assotsiativ lug’atlardan foydalanish o’quvchilarning nafaqat lug’aviy boyligini oshiradi, balki ularning lingvomadaniy kompetensiyasini ham rivojlantiradi. Onomastik birliklar orqali til o’rganuvchi real dunyo obyektlari, tarixiy shaxslar va madaniy hodisalar bilan tanishadi, bu esa tilni chuqurroq va kontekstual asosda o’zlashtirishga yordam beradi. Mazkur tezisda assotsiativ o’quv lug’atlarda uchraydigan onomastik komponentlarning lingvistik xususiyatlari kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi-onomastik birliklarning assotsiativ tizimdagi o’rni, ularning semantik va kognitiv xususiyatlari hamda lingvomadaniy ahamiyatini aniqlashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun

**“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

onomastik birliklarning turli turlari, ularning assotsiativ maydondagi faolligi va funksional yuklamasi ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Natijada, mazkur tadqiqot assotsiativ leksikografiya va onomastika kesishgan nuqtada yangi ilmiy qarashlarni ilgari surishga xizmat qiladi hamda tilshunoslikning zamonaviy yo‘nalishlari rivojiga muayyan hissa qo‘shadi.

ASOSIY QISM

Assotsiativ o‘quv lug‘atlar til birliklarining inson ongida qanday tartibda va qanday bog‘lanishlar asosida faollashishini ko‘rsatib beruvchi muhim leksikografik manbalardan biri hisoblanadi. Bunday lug‘atlarda qayd etilgan assotsiatsiyalar tasodifiy emas, balki til egalarining ijtimoiy tajribasi, madaniy xotirasi va kognitiv modeli bilan chambarchas bog‘liq holda shakllanadi. Shu nuqtai nazardan, Onomastikaga oid birliklar-onomastik komponentlar-alohida tahlilni talab etadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, onomastik birliklar assotsiativ lug‘atlarda yuqori chastotaga ega bo‘lib, ular ko‘pincha boshlang‘ich stimul sifatida ham, javob reaksiyasi sifatida ham faol ishtirok etadi. Bu holat atoqli otlarning til tizimidagi alohida maqomini ko‘rsatadi. Oddiy leksik birliklarga nisbatan onomastik birliklar kengroq semantik maydonga ega bo‘lib, ular orqali muayyan obyekt yoki shaxs bilan bog‘liq kompleks tasavvurlar faollashadi. Masalan, antroponimik birliklar (inson ismlari) ko‘pincha muayyan xarakter xususiyatlari, ijtimoiy rol yoki tarixiy obraz bilan bog‘lanadi. Bu esa assotsiatsiyalarning individual emas, balki ijtimoiy tajriba asosida shakllanishini ko‘rsatadi. Shuningdek, toponimik birliklar (geografik nomlar) orqali hududiy identifikatsiya, iqlim, madaniyat va iqtisodiy tasavvurlar yuzaga keladi. Onomastik komponentlarning muhim xususiyatlaridan biri-ularning ko‘p qatlamli semantik tuzilishga ega ekanligidir. Ular faqat denotativ ma‘noni emas, balki konnotativ,

**“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

emotsional va baholovchi ma’nolarni ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli assotsiativ lug‘atlarda onomastik birliklar ko‘pincha keng assotsiativ maydonni shakllantiradi.

Semantik tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, onomastik birliklar quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi:

- Madaniy belgilanganlik-assotsiatsiyalar muayyan madaniy muhit bilan bog‘liq bo‘ladi
- Stabil va dinamik xususiyatlar uyg‘unligi-ayrim assotsiatsiyalar barqaror bo‘lsa, boshqalari vaqt o‘tishi bilan o‘zgaradi.
- Onomastik komponentlar inson tafakkurida kognitiv sxemalar va freymlar orqali tashkil topadi.

Har bir atoqli ot ma’lum bir konseptual maydonni faollashtiradi va bu maydon doirasida turli assotsiativ bog‘lanishlar yuzaga keladi. Shu jihatdan, onomastik birliklar kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan “tugun nuqtalari” sifatida namoyon bo‘ladi. Lingvomadaniy nuqtai nazardan esa onomastik komponentlar milliy mentalitet va qadriyatlar tizimini aks ettiradi. Masalan, muayyan xalq uchun muhim bo‘lgan tarixiy shaxslar yoki geografik obyektlar assotsiativ lug‘atlarda yuqori faollik bilan namoyon bo‘ladi. Bu esa til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni yana bir bor tasdiqlaydi.

Assotsiatsiyalarning strukturaviy tahlili

- To‘g‘ridan-to‘g‘ri assotsiatsiyalar-nom bilan bevosita bog‘liq tushunchalar
- Metaforik assotsiatsiyalar-o‘xshatish va obraz asosida yuzaga keladigan bog‘lanishlar
- Metonimik assotsiatsiyalar-yaqinlik yoki aloqadorlik asosida shakllanadigan munosabatlar
- Baholovchi assotsiatsiyalar-ijobiy yoki salbiy munosabatni ifodalovchi birliklar

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026

Mazkur strukturaviy yondashuv onomastik komponentlarning assotsiativ tizimdagi murakkab va ko‘p qirrali tabiatini ochib beradi.

Onomastik komponentlarning funksional ahamiyati

- Kognitiv funksiyasi-bilimlarni tizimlashtirish va eslab qolishni osonlashtiradi
- Kommunikativ funksiyasi-nutq jarayonida tez va samarali axborot almashinuvini ta’minlaydi
- Lingvomadaniy funksiyasi-madaniy bilimlarni uzatadi
- Didaktik funksiyasi-til o‘rgatishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi

Ayniqsa, o‘quv jarayonida onomastik komponentlardan foydalanish tilni real hayot bilan bog‘lash imkonini beradi. Bu esa o‘quvchilarning nafaqat lingvistik, balki madaniy kompetensiyasini ham rivojlantiradi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, assotsiativ o‘quv lug‘atlarda onomastik komponentlar murakkab semantik, kognitiv va lingvomadaniy tizimni tashkil etadi. Ular til egalarining dunyoqarashi, ijtimoiy tajribasi va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim indikatorlar sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli onomastik birliklarni assotsiativ nuqtai nazardan o‘rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega bo‘lib, u tilshunoslikning turli yo‘nalishlari-leksikografiya, psixolingvistika va kognitiv lingvistika rivojiga xizmat qiladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari assotsiativ o‘quv lug‘atlarda onomastik komponentlarning o‘rni va ahamiyati nihoyatda muhim ekanligini ko‘rsatdi. Tahlillar shuni tasdiqladiki, Onomastikaga oid birliklar assotsiativ tizimda yuqori faollikka ega bo‘lib, ular til egalarining kognitiv va lingvomadaniy tajribasini kompleks tarzda aks ettiradi. Onomastik birliklarning assotsiativ maydondagi ishtiroki ularning ko‘p qatlamli semantik tuzilishga ega ekanligi bilan izohlanadi. Ular nafaqat nominativ funksiyani

**“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

bajaradi, balki konnotativ, emotsional va baholovchi ma’nolar orqali keng assotsiativ bog‘lanishlarni yuzaga keltiradi. Shu jihatdan, onomastik komponentlar oddiy leksik birliklarga nisbatan inson tafakkurida yanada barqaror va chuqurroq o‘rin egallaydi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, antroponimik, toponimik va etnonimik birliklar assotsiativ lug‘atlarda turli darajadagi faollik bilan namoyon bo‘lib, ularning har biri alohida lingvistik va kognitiv xususiyatlarga ega. Xususan, antroponimlar ko‘proq individual va ijtimoiy obrazlar bilan bog‘lansa, toponimlar hududiy va madaniy tasavvurlarni aks ettiradi, etnonimlar esa kollektiv identitet va tarixiy tajribani ifodalovchi vosita sifatida xizmat qiladi. Shuningdek, onomastik komponentlarning assotsiativ tizimdagi faoliyati ularning lingvomadaniy salohiyati bilan bevosita bog‘liq ekanligi aniqlandi. Har bir atoqli ot muayyan madaniy kodni o‘zida mujassam etib, til egalarining milliy mentaliteti, qadriyatlari va tarixiy xotirasini aks ettiradi. Bu esa assotsiativ o‘quv lug‘atlarni nafaqat lingvistik, balki madaniy tadqiqotlar uchun ham muhim manbaga aylantiradi.

Amaliy nuqtai nazardan, onomastik komponentlardan foydalanish til o‘rgatish jarayonini sezilarli darajada samarali tashkil etishga imkon beradi. Ular orqali o‘quvchilar til birliklarini real hayot kontekstida o‘zlashtiradi, assotsiativ fikrlash qobiliyati rivojlanadi va lingvomadaniy kompetensiya shakllanadi. Shu bois assotsiatsiyativ lug‘atlar tuzishda onomastik birliklarni tizimli ravishda kiritish va ularni didaktik jihatdan asoslash muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, assotsiativ o‘quv lug‘atlarda onomastik komponentlarni o‘rganish tilshunoslikning zamonaviy yo‘nalishlari xususan, psixolingvistika, kognitiv lingvistika va leksikografiya kesishgan nuqtada muhim ilmiy natijalarni berishga qodir. Kelgusida bu yo‘nalishda empirik tadqiqotlarni kengaytirish,

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026

turli tillar materiallari asosida qiyosiy tahlillar olib borish hamda raqamli assotsiativ lug‘atlar yaratish istiqbolli ilmiy yo‘nalishlardan biri sifatida qaraladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karaulov Yu. N. Russkiy assotsiativnyy slovar. Moskva, 2002.
2. Leontyev A. A. Psixolingvistika asoslari. Moskva, 1999.
3. Superanskaya A. V. Obschaya teoriya imeni sobstvennogo. Moskva, 1973.
4. Reformatskiy A. A. Vvedeniye v yazykovedeniye. Moskva, 2005.
5. Kubryakova E. S. Kognitivnaya lingvistika asoslari. Moskva, 2004.
6. Safarov Sh. Til va tafakkur. Toshkent, 2013.
7. Mahmudov N. Tilshunoslik nazariyasi. Toshkent, 2018.